Kut Kaya Sanatı Yazıları
Yazı #2
Yayım Tarihi: 21.02.2022
Yer: https://kutkayasanati.com/dogal-boyama-sanati/
Telif Hakkı©Kut Kaya Sanatı Grubu

Doğal Boyama Sanatı (1)

A. Semin Barutcu
(Ankara)

Sanatçı ustalarımız, doğanın renk uyumunu bulmadaki becerileriyle eşsiz bir anlam çeşitliliğini göstermişler, binlerce yıl önce kayalara çizdikleri resimler gibi, kendi renk beğenilerini de oluşturarak kuşaktan kuşağa süzülüp gelen birikimleri ile özgün bir sanat ve estetik yaratımın öncüleri olmuşlardır.

Resim 1: 5. Pazırık kurganında bulunan M.Ö. 4-5. yüzyıllarda yapılan dünyanın en eski halısındaki Hun gülü motifi. Kırmızı, sarı, mavi renkler kullanılmıştır. Kaynak: S. I. Rudenko (1968) *Drevneyşie v mire hudojestvennıe kovrı i tkani iz oledenelıh kurganov Gornogo*

Altaya. M.: «İskusstvo», Şekil 33. URL: https://kronk. spb. ru/lbrary/rudenko-s-1968-2.htm#top

Duygu ve düşüncelerini de katarak yaşadıkları zamanın tüm gerçekliklerini, eşsiz estetik becerilerini kayalara çizdikleri resimler gibi halı, kilim ve dokumalara da motifler yoluyla aktarmış olan bu ustalar, her biri farklı anlam içeren motiflerle bezeli hikâyelerini, doğanın *renk uyumunu bulmadaki hünerleriyle kendi renk beğenilerini oluşturarak muhteşem bir biçimde renklendirmişlerdir*.

Resim 2: Batı Anadolu-Uşak, 17. yüzyıl, 150 cm x 107 cm, Sivrihisar Evkaf İdaresinden, Envanter No. 587. Kaynak: *Türk ve İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonu'ndan 15. - 17. Yüzyıl Osmanlı Halıları*. İstanbul: Türk ve İslam Eserleri Müzesi.

Boya ustalarımız, binlerce yıldır yaşadıkları bütün coğrafyalarda kullanmış oldukları **boyar bitkilerle doğal boyamacılık** alanında önemli bir yere sahiptir.

Doğal boya ile boyalı ürünler, yüzyıllar geçmesine rağmen hiçbir zamanda tam anlamıyla solmama özelliğine sahiptirler. En eski çağlardan kalma böyle doğal boya ile boyalı ürünler bugün artık müzelerimizde korunmaktadırlar. Bununla birlikte, antik boya ustalarının keşif ve teknikleri unutulmamış; günümüzde de doğal boyama teknik ve yöntemleriyle özel ürünlerin boyanması sürdürülmektedir. **Günümüzde doğal boyacılık bilime, gerçeklere, deneylere ve tarihe dayanmaktadır.** Bu çerçevede Anadolu'nun binlerce yıldır kullandığı geleneksel doğal boyama tekniklerini araştırarak ve bilimin ışığında doğal boyama yapıyoruz.

Resim 3: Anadolu (Bolu/Yeniçağ,2010) (fotoğraf :A.Semin Barutcu

Doğal boyama sanatını konu alan bu yazı dizisinin ilkinde sizlere *doğal boyar bitkileri* tanıtmakla başlayacağım.

Doğada yaklaşık 390.000 bitki türü bulunmakta olup, Ülkemizde ise şimdiye kadar tanımlanmış 3649'u endemik olmak üzere 11.707 bitki türü vardır.

Bitkiler, tüm canlıların yaşamı için hazine değerinde özellikler içerir. Bunlardan biri de boyadır.

Binlerce yıldır insanlar bitkilerin köklerini, gövdelerini, kabuklarını, yapraklarını, meyveleri ve çiçekleri, hatta bazı böcekleri ve kabuklu deniz canlılarını kullanarak yaşamlarına doğanın renklerini kattılar.

En eski boyama tekniği, bitkileri kumaşa sararak pişirmeyi veya ezilmiş bitkileri kumaşa sürtmeyi içeriyordu. Zamanla bitki ve kökleri kaynatıp boya hazırladılar ve bununla

kumaşı, ipliği boyadılar, kumaşa bariyerler yaparak desen oluşturdular ve mineral tuzları da kullanarak boya elde etme ve boyama teknik ve bilgilerini geliştirdiler.

Resim 4: Doğal boyalarla boyanmış yün iplikler (kök boya, cehri, ceviz, mazı, soğan kabuğu ve aksöğüt yaprakları). (Kut Kaya Sanatı Atölyesi, 2018)

Doğal boyalar pamuk, ipek, yün, kâğıt, deri ve ahşaba uygulanabilir. Doğal boyaların insan üzerinde herhangi bir zararlı etkisi olmadığı gibi renkleri sabittir ve ayrıca çevre dostudurlar.

Resim 5: Doğal boyalarla boyanmış ipek kumaşlar (kök boya, cehri, havaciva). (Kut Kaya Sanatı Atölyesi, 2018)

Resim 6: Doğal boyalarla boyanmış yün ipliklerden (kök boya, indigo, cehri, mazı, havacıva, ısırgan otu, palamut, ceviz, aksöğüt ve nane) kitap kapağı dokuması, 15 cmx21 cm. (Kut Kaya Sanatı Atölyesi, 2020)

İlk bakışta, doğal boyama basit bir iş gibi görünebilir, ancak boyama yapmak için çok sayıda bilginin bir arada olması gereklidir.

Doğal boyaları üç gruba ayırmak en pratiği olacaktır: **Bitkisel, Mineral ve Hayvansal.**

Mineral kökenli renklendiriciler, belirli mineral doğal kaynaktan elde edilir veya mineral renkler olarak adlandırılanlar, saflaştırılmış inorganik bileşiklerden üretilir. Önemli mineral renklendiricilerden bazılarını krom sarısı, demir sülfat, Prusya mavisi ve manganez kahvesi olarak sayabiliriz. ***Böceklerden elde edilen başlıca doğal boyaları*** ise lak, kırmız ve kermes oluşturur. ***Bitkilerin*** kökünden, yaprağından, kabuğundan, gövdesinden veya meyvesinden elde edilen yaklaşık 500'e yakın bitki çeşidi bulunmaktadır.

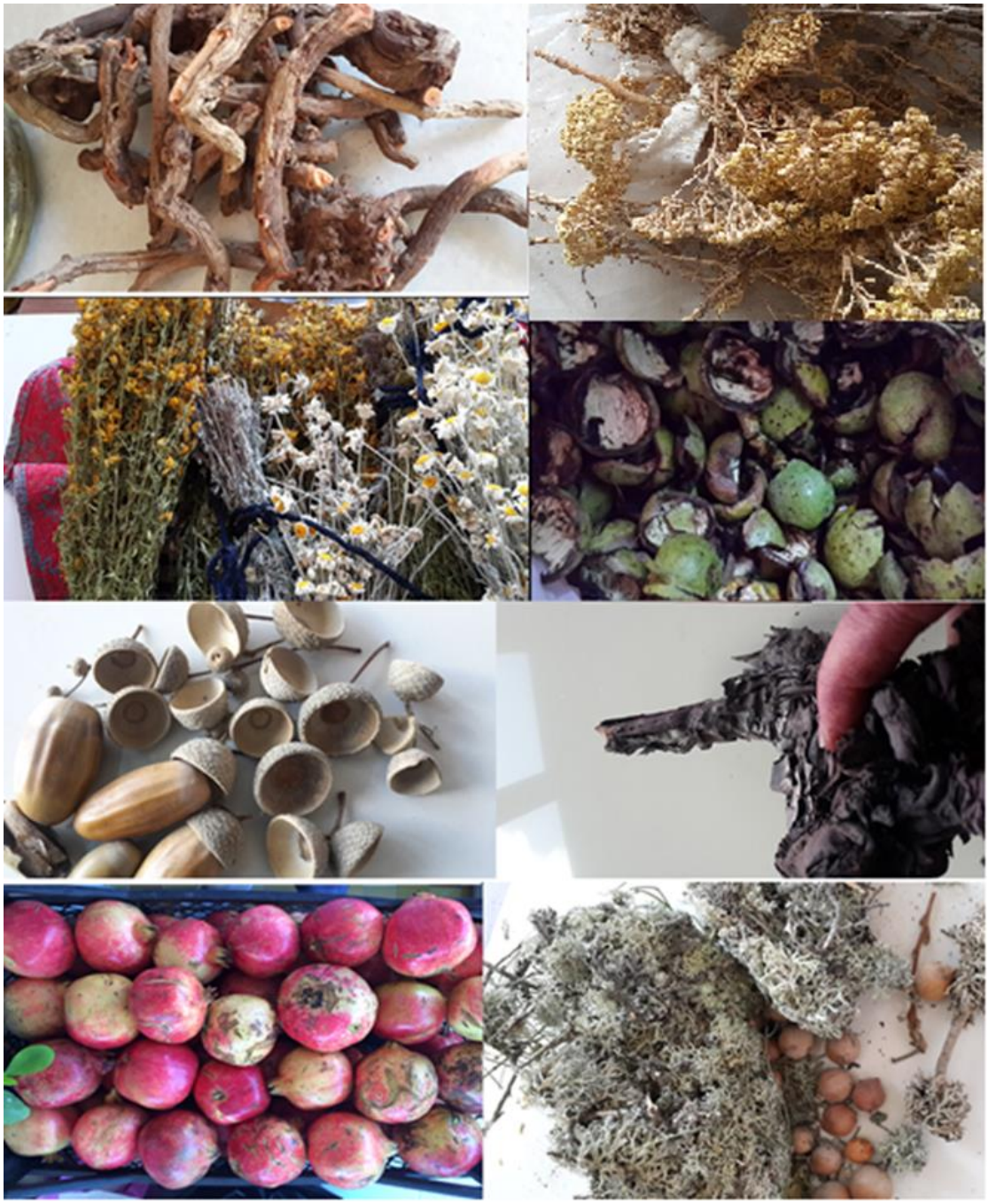
Boya bitkilerinin boyamaya etken olan kısımlarını bilmek önemlidir. Buna göre Türkiye'de yetişen boyar bitkileri şöyle sıralayabiliriz:

- ✓ **Kök:** Kökboya (*Rubia tinctorum*; kırmızı), Havaciva (*Alkanna tinctoria*; leylak rengi), Soğan (*Allium cepa*; sarı-kahve tonları), Zerdeçal (*Curcuma longa*; sarı), Akasya (*Robinra pseudoocacia*; açık kahverengi, bej) vb.
- ✓ **Kabuk / Dallar:** Kızılçam *kabuğu* (*Alnus glutinosa*; kızıl sarı), Karamuk *filiz dalları ile gövde kabuğu* (*Berberidis crataegina*; sarı), Aksögüt (*Salix alba L.*; kahve, siyah yeşil) vb.

- ✓ **Yaprak:** Çivit otu (*Isatis tinctoria*; mavi), Kına (*Lawsonia inermis*; sarı tonları), Nane (*Mentha sp.*; yeşil tonları), Kekik (*Thymus*; sarı-kahve ve yeşil tonları), Defne (*Daphne oleoides Schreber*; sarı-yeşil ve tonları), Asma yaprağı (*Vitis vinifera*; sarı-kahve ve yeşil tonları), Gümüşî ıhlamur (*Tilia argentea*; sarı-kahve ve yeşil tonları), Adaçayı (*Salvia*; sarı-kahve ve yeşil tonları), Isırgan/Büyük ısırgan (*Urtica diocica*; sarı-kahve yeşil tonları), Sumak (*Rush coriaria*; turuncu), Güneş sütleğeni (*Euphorbia helioscopia L.*; sarı turuncu tonları), Dil kanatan (*Galium aparine L.*; gri turuncu tonları), Boyacı Katır tırnağı (*Genista tinctoria*, çiçek ve sap yaprakları kullanılır; çiçekleri sarı, sap ve yaprakları küf yeşili) vb.

- ✓ **Çiçekler:** Kadife çiçeği (*Tagetes erecta*; sarı-turuncu tonları, yeşil), Kantaron (*Hypericum empetrifolium Willd,* sarı-kahverengi), Aspir *(Carthamus tinctorius*; sarı tonları), Sarı civan perçemi (*Achillea biebersteinii Afan*; sarı, limon küfü), Boyacı papatyası (*Anthemis tinctoria L.*; sarı tonları), Gül hatmi (*Althaea officinalis L.*; açık turuncu tonları), Yoğurt otu (*Galium aparine, Galium verum*; ülkemizde 101 çeşidi bilinmekte; çiçek, yaprak ve dalları bir arada sarı, haki yeşil; kökleri ise kırmızı) vb.

- ✓ **Meyveler/Tohumlar:** Nar kabuğu (*Punica granatum*; kahve-siyah), Palamut meşesi (*Quercus ithaburensis*; koyu kahve ve siyah), Mazı meşesi (*Quercus infectoria Olivier*; kahve ve tonları), Ceviz (*Juglans regia*; kahverengi), Cehri (*Rhamnus petiolaris Boiss*; sarı), Meşe Palamut (*Quercus aegilops L.*; bej, haki yeşil, kahverengi tonları ile siyah), Dağ Eriği (*Prunus spinosa L.*, bej ve kahve tonları), Üzerlik (*Peganum harmala L.*; açık turuncu, kırmızı) vb.

Resim 4: Boyar bitkilerden bazıları. Kökboya, Civanperçemi, Kantaron (sarı/kırmızı), Boyacı papatyası, Defne, Ceviz kabuğu, Meşe palamudu, Havacıva, Nar, Liken, Mazı). (Kut Kaya Sanatı Atölyesi, 2018)

Bitkilerin toplama zamanları boyanın kalitesini doğrudan etkiler. Çiçek, yaprak, tohum, kabuk ve kökler ayrı ayrı zamanlarda toplanır. Bir türün yetişmesi için en uygun iklim şartları nerede varsa, oradan toplanmalıdır. Ayrıca toprağın beslenme yeteneği, kullanılan gübreler, o yılın yağış miktarı gibi faktörler de gerek boyarmadde gerekse elde edilen rengin niteliğini etkilemektedir.

Bu nedenle, çiçekler, en olgun ve büyük duruma geldikleri zaman; tohumlar, olgunlaştıktan sonra; yapraklar, bitki çiçek açmaya başladığında; kabuklar, ağaca zarar vermeyecek şekilde toplanmalıdır. Kesilmiş ağaçların kabuklarından faydalanmak en

iyisidir. Boyarmadde ağacın gövdesinin dış kabuğunda ya da dallarındaki kabuğun hemen içinde bulunur. Toprakaltı sürgünleri, bitkinin dikkatle toplanması gereken kısımlarından biridir. Yetişmesi uzun zaman alan bitki organlarını toplarken özen gösterilmesi gerekir.

Boya bitkileri, taze ve kuru hâlde kullanılmaktadır. Mevsiminde; zamanında toplanan boya bitkileri hemen kullanılmayacak ise bozulmadan saklamanın yolu açık havada ve gölgede kurutmaktır. Bitkilerdeki küflenme boyar maddelerin bozulmasına neden olur. Saklamak için nemden uzak ve karanlık ortam en idealidir.

Bir sonraki yazımda mordanları ve boyama süreçlerini anlatmaya çalışacağım.

Bu kültürün kaybolmaması ve gelecekte yaşatılması için gayret içindeyiz.

Bu e-yazının atıf gösterimini aşağıdaki gibi yapınız:

A. Semin Barutcu (2022) “Eski Türk Çağı Kaya Resimleri”, *Kut Kaya Sanatı Yazıları*, Yazı #2, 21 Şubat 2022.
URL: https://kutkayasanati.com/dogal-boyama-sanati/